

Олександра Киричук, Ірина Орлевич

Львів

Система української громадської освіти у Східній Галичині (на прикладі Ставропігійської школи у Львові)

**System ukraińskiej oświaty publicznej w Galicji Wschodniej
(na przykładzie Szkoły Stauropigialnej we Lwowie)**

Lwowskie Bractwo Stauropigialne z jego szkołą i drukarnią było jednym z bardziej wpływowych ośrodków ukraińskiego życia narodowego. Gromadziło intelektualistów wokół pracy na polu kultury, edukacji i nauki. Wraz z zajęciem części ziem Polski przez Austrię nastąpiła reorganizacja Bractwa Uspieńskiego, utworzono Instytut Stauropigialny i Szkołę Stauropigialną. Jej działalność może służyć jako przykład funkcjonowania ukraińskiej edukacji publicznej. Historia szkoły ukazuje, jak wzorce edukacyjne (religijne, stanowe i korporacyjne) obowiązujące pod koniec XVIII w. ulegały przemianom pod wpływem transpozycji społecznych (prawnych, gospodarczych i politycznych). W XIX w. Stauropigialna Szkoła nabrała charakteru religijnego – służyła do nauczania dzieci języka cerkiewnosłowiańskiego, ukraińskiego oraz liturgii i śpiewu religijnego. Do roku 1848 Szkoła Stauropigialna była jedyną szkołą publiczną z ukraińskim językiem nauczania we Lwowie, instytucją, w której Rusini mogli uzyskać edukację nawiązującą do własnych tradycji kulturowych. Zasadnicze zmiany nastąpiły z początkiem XX w., kiedy rusofilska orientacja członków Instytutu Stauropigialnego doprowadziła do utraty jego popularności wśród Ukraińców.

Słowa kluczowe: Galicji Wschodnia, Bractwo Stauropigialne we Lwowie, Instytut Stauropigialny, edukacja

Протягом століть Львівське Успенське братство, володіючи школою, друкарнею, правом патронату над церквою, було одним із впливових осередків українського культурно-національного руху, виражало та захищало національні інтереси, акумулювало сили інтелігенції для культурної, освітньої та наукової праці, а на певних етапах виступало чи не єдиним репрезентантом української спільноти в Галичині. Львівська Ставропігія була унікальним історичним феноменом тривалого існування інституції (понад 350 років), що еволюціонувала від середньовічних категорій до

світогляду Нового часу¹. Наприкінці XVIII ст. у зв'язку з приєднанням Східної Галичини до Австрії вона опинилась у новій політично-правовій системі і зазнала реорганізації відповідно до норм австрійського законодавства, отримавши назву Ставропігійський інститут².

Діяльність Ставропігійської школи наприкінці XVIII – початку XX ст. слугувала прикладом функціонування української громадської освіти. Школа Львівського Ставропігійського братства сформувалася як братська освітня установа в умовах станово-представницької монархії Речі Посполитої XVI ст., але продовжувала зберігати традиції громадського управління освітою. Актуальним є вивчення історичного досвіду функціонування Ставропігійської системи освіти в умовах диверсифікації (одночасного розвитку різних типів освітніх установ) Габсбурзької монархії.

Мета даної статті – дослідити історичний розвиток організації, системи навчання та викладання у Львівській ставропігійській школі протягом кінця XVIII – початку XX ст. в умовах Габсбурзької монархії.

Від середини XVII ст. школа Ставропігії почала занепадати і вже на час приєднання Галичини до Австрії втратила рівень вищої. У другій половині XVIII ст. під впливом Просвітництва у суб'єктності та структурі освітньої діяльності розпочався етап переходу до загальнодержавної системи освіти й формування централізованого державного управління нею³. Стара модель школи, нерозривно пов'язана з церквою, вже не відповідала вимогам часу, і та поступово втрачала монополію на організацію шкільництва⁴. До того ж архаїчний рівень викладання у братській школі не міг конкурувати з європейським рівнем відкритої у Львові 1783 р. духовної семінарії, де навчались не тільки вихідці з Галичини, а й Закарпаття, Угорщини, Хорватії, Семигороддя, а також із заснованими при Львівському університеті 1784 р. українськими студіями на теологічному і філософському факультетах. У 1787 р. з метою підготовки руських (українських)

¹ Ю. Шустова, *Документи Львовского Успенского Ставропигийского братства (1586–1788): Источниковедческое исследование*, Москва 2009, с. 8.

² Детальніше див.: І. Орлевич, *Ставропігійський інститут у Львові (кінець XVIII – 60-ті рр. XIX ст.)*, Львів 2001; О. Киричук, *Львівський Ставропігійський інститут у громадському житті Галичини другої половини XIX – початку XX ст.*, Львів 2001.

³ Детальніше про це див.: Л. Прокопенко, *Досвід розвитку державного-громадського управління освітою в Україні у XVIII – першій половині XIX ст.*, в: “Дніпропетровський регіональний інститут державного управління НАДУ”, 2011, № 2, Електронний ресурс, режим доступу: [www.dbuara.dp.ua/vidavnictvo/2011/2011_02\(9\)/11pllori.pdf](http://www.dbuara.dp.ua/vidavnictvo/2011/2011_02(9)/11pllori.pdf)

⁴ Л. Прокопенко, *Генеza та розвиток державної освітньої політики в Україні (IX – поч. XX ст.)*, Дніпропетровськ 2008, 488 с.

священиків до сану уряд відкрив при Львівському університеті паралельні до основних занять латинською мовою студії руською мовою (“*Studium Ruthenum*”) на філософському і теологічному факультетах. До роботи в них було залучено найвідоміших на той час руських учених того часу, головню греко-католицьких священиків⁵.

Труднощі реорганізації Ставропігійської школи були також пов’язані зі загальною проблемою реформування всієї освітньої системи Австрійської монархії у відповідності до запитів суспільства, що модернізувалося, формування розгалуженого державно-адміністративного апарату абсолютної монархії. Започаткована Марією-Терезією ще 1774 р. шкільна реформа була продовжена її наступником Йосифом II, який прагнув остаточно підпорядкувати школи державі, створити дієвий шкільний нагляд і забезпечити школам – передусім найнижчим – міцні підстави існування⁶.

Спираючись на практику системи патронату у шкільництві для зміцнення матеріальної бази тривіальних шкіл (обов’язок доміній, сіл, парафій утримувати й піклуватися школами)⁷, діячі Ставропігії у спеціальному зверненні до Йосифа II підкреслювали важливість свого опікунства над руською школою й тому просили залишити це право за їхньою організацією⁸. Врешті, внаслідок переписки Львівської Ставропігії з органами державної влади Габсбурзької монархії питання було вирішено шляхом пристосування навчання у Ставропігійській школі до вимог австрійської освітньої системи. Рескрипт Йосифа II від 7 вересня 1788 р. підтвердив право патронату Ставропігії над школою, але з низьким статусом початкової школи найнижчого рівня⁹. Хоча за цим офіційним документом Ставропігійську школу номіновано “нормальною”, проте вона не цілком відповідала цьому статусу, бо її патроном не був австрійський імператор, і вона не могла утримуватися з державного шкільного фонду, як решта початкових і середніх шкіл. Державний контроль за Ставропігійською школою було передано Управлінню нагляду нормальних шкіл. У відповідності з розпорядженням Львівського окружного управління від 2 травня

⁵ А. Андрохівич, *Львівське “Studium Ruthenum”*, “Записки наукового товариства імені Шевченка”, Львів 1921, т. 81, с. 76.

⁶ Див.: А. Ładyżyński, *Galiczyjskie szkoły główne w latach 1774–1869* [w:] *Studia z dziejów oświaty XVIII – XX wieku, pod redakcją M. Chamcówny*, Wrocław 1993, s. 20.

⁷ Ibid, s. 25–26.

⁸ Центральний державний історичний архів України у м. Львові (далі – ЦДІА України у Львові), фонд 129, опис 2, справа 5, аркуш 25.

⁹ Там само, арк. 60.

1789 р. навчальні плани “руського письма”, релігійного обряду, церковно-слов’янської мови та співу потрібно було узгодити з усіма вимогами державних нормальних шкіл¹⁰. А для навчання німецької та латинської мов учні цієї школи мали відвідувати державну нормальну школу у Львові і навчатися за її програмою¹¹.

Однак реформи Йосифа II в освіті так і не були реалізовані на практиці через його смерть 1805 р. Імператор Франц II Йосиф Карл 1805 р. затвердив Політичний шкільний устав, який знижував рівень вимог у вивченні учнями світських дисциплін, а в навчальному процесі на зміну методам, що розвивали в учнів самостійне мислення, утверджував сліпе запам’ятовування офіційних догм¹².

Новим імператорським рескриптом від 16 квітня та ухвалою Галицького губернаторства від 22 травня 1818 р.¹³ за Ставропігійською школою було закріплено викладання руської мови і світських предметів, а також визнавалось право утримувати при Успенській церкві бурсу* для бідної молоді. Відповідно, й нагляд за вивченням предметів і релігії знову повертався Греко-католицькій консисторії. Кандидата на посаду вчителя потрібно було узгоджувати як із світською владою Галичини, так і з митрополитом Греко-католицької церкви (ГКЦ).

Від того часу школа Ставропігії набувала чітко вираженого характеру бурси, а гуртожиток-інтернат для бідних дітей, що існував при ній з кінця XVI ст., став синонімом інститутської школи, оскільки його вихованці, котрі з 1789 р. мали обов’язок навчатися в державних школах, обов’язково відвідували заняття з рідної мови і релігії у Ставропігійській шко-

* Бурса – гуртожиток для бідних студентів (бурсаків) при середньовічних університетах. Виникли в Україні при братських школах, були й при єзуїтських школах, пізніше при колегіях; утримувались з пожертв або окремих фундацій. Учні (студенти) мали повне або часткове утримання.

¹⁰ ЦДІА України у Львові, ф. 129, оп. 2, спр. 859, арк. 24.

¹¹ А. Петрушевич, *Сводная Галичско-Русская летопись с 1722 до конца 1800 гг.*, Львов 1889, ч. 3, с. 285.

¹² Б. Ступарик, *Шкільництво Галичини (1772–1939)*, Івано-Франківськ 1994, с. 23.

¹³ Поштовхом до скликання згаданої комісії стало звернення митрополита Михайла Левицького від 13 серпня 1816 р., де говорилося, що існує потреба запровадження руської мови до вивчення релігії в тих школах, де більшість учнів становлять русини, бо ж “релігійність між руським народом упадає головним чином через те, що руська нація позбавлена у школах науки руської мови”. – І. Левицький, *Погляд на розвій низшого і вишого шкільництва в Галичині в рр. 1772–1800 і розвій русько-народного шкільництва в рр. 1801–1820*, в: *Матеріали до культурної історії Галицької Русі XVIII і XIX віку*, Львів 1902, с. 140.

лі¹⁴. Тому в документах Ставропігійського інституту використовувались назви “школи” і “бурси”¹⁵.

Імператорські рескрипти визначали, що матеріальне забезпечення школи перебирали на себе “батьки Ставропігійського інституту” (так офіційно називали наприкінці XVIII ст. колишніх братчиків). Йосиф II окреслював обов’язок покровительства Ставропігії над школою, як, передусім, патронат над “малоімущими дітьми”, що утримуються на кошт Інституту в бурсі. Наступні розпорядження австрійських органів влади зобов’язували членів Інституту опікуватися дітьми, батьки яких не могли оплачувати навчання¹⁶. Самі діячі Інституту трактували утримувану ними “руську школу”, як “школу убогих студентів при Львівській Ставропігійській церкві”¹⁷.

Керівництво Ставропігійської школи і бурси здійснював префект (*praefecti scholae*), якого разом з іншими посадовими особами провізоріату Інституту щорічно обирали на генеральних зборах Ради з числа заможних і впливових у Львові громадян. Наприклад, у 1829, 1831 та 1833 роках префектом обирали столоначальника при цивільному і громадському суді Львова Лева Сосновського¹⁸. Траплялося, що на цю посаду призначався парох. Префект був наділений адміністративно-розпорядчими функціями у фінансовій сфері: виплачував зарплату вчителям, закуповував шкільне приладдя і підручники, піклувалися про матеріальний і санітарно-гігієнічний стан учнів¹⁹. До обов’язків префекта належала також закупівля харчів для вихованців бурси²⁰. Префекти школи та їх помічники відповідали і за забезпечення навчального процесу посібниками й приладдям²¹. За усі витрачені кошти префект зобов’язаний був звітувати провізоріатові (керівний орган Інституту)²². В обов’язки префекта входила

¹⁴ ЦДІА України у Львові, ф. 129, оп. 2, спр. 1282, арк. 6.

¹⁵ Там само, оп. 1, спр. 1324, арк. 2.

¹⁶ Там само, оп. 2, спр. 859, арк. 24.

¹⁷ Там само, спр. 167 (“Інструкції та зауваження сеньйора Бачинського Івана управителям маєтків: друкарні, керівникам школи та завідуючому книгарнею, 1808–1812 рр.”), арк. 11.

¹⁸ Заслугою префекта Лева Сосновського було те, що він віднайшов кошти на заміну старих ліжок для учнів новими і винайняв за 1 злотий щомісячно прачку. – Там само, ф. 129, оп. 2, спр. 247, арк. 18.

¹⁹ В. Ваврик, *Школа и бурса Львовского Ставропигиона*, “Временникъ Ставропигійскаго Института”, Львовъ 1938, с. 43.

²⁰ ЦДІА України у Львові, ф. 129, оп. 2, спр. 802, арк. 148.

²¹ В. Ваврик, *Школа и бурса Львовского Ставропигиона*, с. 35.

²² ЦДІА України у Львові, ф. 129, оп. 2, спр. 802, арк. 150.

також організація виховного процесу. Він мав “відвідувати щоденно школу”, “вести нагляд за студентами і вчителями”, інформувати провізоріат про успіхи учнів у навчанні, “наставляти студентів до навчання і до відвідування Служби Божої”, утримувати “належний порядок між студентами”²³. На допомогу префектові провізоріат іноді вибирав помічників – віцепрефектів²⁴.

Рис. Сучасний вигляд приміщення, у якому розташовувалась Львівська Ставропігійська бурса

Прийом на навчання до бурси відбувався за конкурсом, на якому враховували соціальне становище абітурієнтів (як правило, це мали

²³ Там само, спр. 167, арк. 7, 11.

²⁴ Там само, спр. 802, арк. 129.

бути вихідці з бідних селянських й священицьких родин), їх схильність до науки і співу. Діти першого стану (сини священиків) проходили підготовку на дяків, діти другого були учнями початкових і середніх державних учбових закладів (головних, нормальних шкіл та реальних училищ), які не мали внаслідок своєї бідності грошей на помешкання і харчування.

Оскільки Ставропігійська бурса набула характеру дяківської школи, її учні вивчали церковний устав і хоровий спів, здобували знання для прислугування священикові під час Літургії. Власне через це основним критерієм підбору учнів були їхні голосові дані, які визначалися на вступному іспиті за участю церковного пароха²⁵. Усі прийняті вписувались до консигнації (реєстру), в якому обов'язково зазначалося, чиїми дітьми вони є, скільки їм років, яку державну школу відвідують. 1 вересня реєстр представлявся окружній владі²⁶.

Керівництво Ставропігійського інституту наголошувало, що “згідно волі фундаторів самі тільки вбогі (юнаки), що мають охоту і схильність набуття наук в школі церкви тутейшої, так званої бурси, повинні навчатись і проживати тут; такі бажаючі чи через своїх підупалих, але цнотливих батьків, родичів чи інших правильних і вірогідних осіб мусять бути рекомендовані найближчому (до їх місця проживання) отцю парохіві, котрий остаточно їх рекомендує провізоріатові”²⁷. Важливим було також дотримання умов вікового бар'єру, згідно з яким до бурси не приймалися діти старші 10-ти, а у виняткових випадках – 12-ти років²⁸.

Утримання учнів здійснювалось із особливого едукативного фонду, основу якого становили відрахування з доходів Успенської церкви і майна Ставропігійського інституту. Цей фонд міг також поповнюватися добровільними пожертвуваннями та платнею за навчання окремих учнів. Натомість, заборонялося використовувати для поповнення фонду фізичну працю вихованців, зокрема, такий традиційний за часів Речі Посполитої заробіток бурсаків, як запалювання міських ліхтарів²⁹. Через це едукативний фонд був нестабільним і дуже мізерним. Так, в 1820 р. він становив 435 рин. зл., при чому 300 рин. зл. виплачувалося з каси Інституту, а 135 складали інші прибутки. Утримування вихованців бурси обходилось у 2 тис. ринських, а витрати на одного учня щомісячно становили

²⁵ Там само, спр. 167, арк. 11, 158.

²⁶ Там само, спр. 859, арк. 24.

²⁷ Там само, спр. 1324, арк. 2.

²⁸ Там само, спр. 859, арк. 158.

²⁹ Там само, спр. 859, арк. 24.

24 корони³⁰. В умовах постійної нестачі коштів Ставропігійська бурса виживала за рахунок меценатів, які жертвували на утримання бідних дітей³¹. Свого часу пожертви на Ставропігійську бурсу складав єпископ ГКЦ Петро Білянський³².

Назагал бурсаків, що утримувалися коштом Ставропігійського інституту, було небагато. У першій половині XIX ст. на повне утримання Ставропігії приймали одного-двох учнів (наприклад, у 1829 р. Івана Мисевича, а в 1842 – Камінського). Через загальну вбогість українських селян та духовенства конкурси на вступ до бурси були великі. У протоколі засідання провізоріату Інституту від 29 серпня 1866 р. вказувалося, що в торговічному конкурсі на шість місць у бурсі претендували 30 осіб (5 на одне місце).

Проте, не всі діти навчались у Ставропігійській бурсі безкоштовно. Відповідно до цісарського рескрипту 1793 р. Ставропігійський інститут отримав право, крім утримання за власний кошт бідних студентів, приймати дванадцять бурсаків за часткову оплату в 12 рин. зл. 30 крейцерів, та дванадцять – за плату 25 рин. зл. на рік. Так, 1 червня 1834 р. провізоріат ухвалив прийняти на навчання одного хлопця з села Кам'янки-Волоської, фінансувати якого зобов'язався тамтешній солтис (війт) за умови, що сільська громада одягне його на свій кошт в одяг, приписаний правилами бурси, а хлопець доведе свої здібності на екзамені. За умовами контракту платня в 25 рин. зл. мала поступати до каси Інституту щорічно без затримки³³. Сюди також приймали учнів, яким протегували багаті особи. Так, у 1795 р. священник І. Пісецький заповів Ставропігійському інституту солідну суму 4 тис. рин. зл. за умови, що до навчання в бурсі в першу чергу будуть приймати дітей його родичів³⁴. Тому кількість учнів Ставропігійської бурси ніколи не опускалася за визначену імператорським декретом 1793 р. нижню межу дванадцяти осіб, хоча ніколи й не досягала

³⁰ В. Ваврик, *Школа и бурса Львовского Ставропигиона*, с. 31.

³¹ Наприклад, на освіту бідних дітей Ставропігійської школи 1789 р. склали пожертву Теодор Лобачевський і Слонський. – М. Baranowski, *Historia i statystyka szkół ludowych królewskiego stol. miasta Lwowa*, Lwów 1895, s. 96. Меценати дарували бурсі не лише гроші, а й необхідні для навчального процесу посібники та інвентар. У березні 1829 року сеньйор Інституту Іван Рогалє-Лєвицький подарував бурсі 6 скрипок “для вдосконалення майстерності молоді в музиці і освіти молоді для добра краю і релігії”. – ЦДІА України у Львові, ф. 129, оп. 2, спр. 247 (“Звіти, доповідні записки й рахунки про видатки на бурсу, 1820–1837 рр.”), арк. 10–11.

³² Там само, спр. 543, арк. 1–69.

³³ Там само, спр. 859, арк. 162.

³⁴ Там само, арк. 119.

її верхньої межі – 36 осіб³⁵. Щоправда, у 1833 р. на засіданні шкільного провізоріату деякі члени Інституту через брак коштів пропонували скоротити кількість вихованців бурси навіть до восьми осіб³⁶.

Загалом, упродовж усього XIX ст. житло, харчування, одяг, взуття бурсаків були дуже скромними. По понеділках, середах, п'ятницях учні споживали обід без м'яса. Нерідко наприкінці року, коли гроші на харчування закінчувалися, учні споживали лише чорний хліб.

Студенти Ставропігійської бурси дотримувалися доволі суворого розпорядку дня, на взір чернечого життя: у будні вони вставали о 5-й годині ранку, приводили себе в порядок, застеляли ліжка. Черговий, якого обирали увечері в суботу на наступний тиждень, мав підніматися раніше, запалювати свічки і будити інших; у святкові дні для участі у Всеношній учні вставали о третій годині, а о четвертій вже йшли дзвонити у дзвони Успенської церкви. Вони також часто мусили виконувати доручення провізоріату Інституту, зокрема розносити повідомлення про збори членів Інституту³⁷.

Всі учні Ставропігії були зобов'язані щодня відвідувати Богослужіння і брати участь у церковному хорі. Протягом літнього періоду з 1 травня по 31 жовтня це були ранкові богослужіння, які розпочиналися о 9-й годині, у зимовий період – вечірні з 16-ої години³⁸. Хор бурсаків мав також супроводжувати співами щорічні засідання членів Інституту на Різдво та Великдень³⁹. Власне через це наука хорового співу й музики посідала настільки вагоме місце в навчальному процесі Ставропігійської школи, а критерій сумлінної участі в церковному хорі був чи не найголовнішим при оцінці дисциплінованості учня⁴⁰. Тому Інститут наймав для своїх вихованців вчителя музики і хорового співу. Так, 1826 р. обов'язки диригента хору бурса-

³⁵ 1852 р. у Ставропігії навчалось 15 осіб. – ЦДІА України у Львові, ф. 129, оп. 2, спр. 1326 (“Списки учнів і дані про їх успішність”), арк. 1–11, У 1859 р. їх число збільшено до 24. – В. Ваврик, *Школа и бурса Львовского Ставропигиона*, с. 45. Для порівняння відзначимо, що в ушлявленій школі Ставропігійського братства в 1590–1591 роках навчалося аж 54 особи. – І. Крип'яквич, *Львівська братська школа XVI–XVII в. З нагоди 400-х роковин заснування 1586–1926*, “Українська школа”, Львів 1926, т. 1, зошит 17–18, с. 4. Через зростання фінансових прибутків Ставропігійського інституту число учнів бурси стабільно збільшувалося на декілька осіб і до 1899 року сягнуло 26-и (проти 16-и у 1852 році). – ЦДІА України у Львові, ф. 129, оп. 2, спр. 1326 (“Списки учнів і дані про їх успішність”), арк. 1–11.

³⁶ Там само, спр. 38 (“Протоколи засідань Ради за 1844–1859 pp.”), арк. 665; спр. 802, арк. 156.

³⁷ Там само, спр. 1361, арк. 2.

³⁸ Там само, спр. 1324, арк. 2.

³⁹ В. Ваврик, *Школа и бурса Львовского Ставропигиона*, с. 51.

⁴⁰ ЦДІА України у Львові, ф. 129, оп. 2, спр. 1282, арк. 14.

ків при Успенській церкві виконував С. Черкавський⁴¹, потім – найняли заступника міського капельмейстера німця Мюллера з оплатою по 30 крейцерів за кожну годину занять⁴². Надалі через брак коштів Ставропігійський інститут звертався до послуг своїх найбільш талановитих випускників за меншу плату (наприклад, учню останнього року бурси Петру Серанту платили 2 рин. зл. на рік). 1842 р. на посаду вчителя музики було прийнято Михайла Вербицького⁴³. Можна висловити припущення, що ним був майбутній автор музики Державного гімну України, бо саме в цей період він навчався у Львівській духовній семінарії.

За шкільним законом 1805 р. методику навчання, старанність і поведінку учнів, їх моральне життя, безпосередній нагляд за викладанням релігії та інших предметів було віддано парохам місцевих парафій. Тому важлива роль у дидактичному процесі в Ставропігійській школі належала парохам Успенської церкви, а також часто запрошуваним зі сторони іншим священикам. Священик іноді жив у бурсі й був “настоятелем молоді”⁴⁴. Значна роль пароха пояснювалася й тим, що зміст навчання в ритуальній школі Ставропігії полягав у підготовці молоді до посади дяків. Статут Ставропігійської бурси підкреслював, що “поза годинами, які призначені на відвідини Богослужінь, кожен має обов’язок присвячувати увесь свій час на науку й власну користь”⁴⁵.

В основу навчання була покладена християнська педагогіка, за якою вважалось, що правильної поведінки, успіху в науках, точного виконання обов’язків, дотримання належного порядку “можна добитись від питомців тільки відповідним реагуванням і моральним впливом”⁴⁶. Незмінний упордовж віків в освітній діяльності Ставропігії § 14 знаменитого “Шкільного порядку” Львівського Успенського братства визначав їх наступним чином: “Вчити їх [вихованців] страху Божому і встидливим звичаям младенческим, цноті й сти́ду, заховувати покору і повагу”⁴⁷. В нових умовах керівництво Інституту дещо модифікувало статут бурси, який все одно залишався суворим. Під час його написання було використано, зокрема, дуже суворі статuti інтернатів отців єзуїтів у Хирові та монастирів

⁴¹ Там само, спр. 1423 (“Прохання диригента хору Успенської церкви Черкавського Симеона про надання йому підвального приміщення для продживання, 1826 р.”), арк. 1.

⁴² Там само, спр. 802, арк. 137.

⁴³ Львівський історичний музей, Відділ рукописів, спр. 4134 (“Листи Я. Нероновича провізоріатові Інституту від 17 лютого 1829 р.”).

⁴⁴ В. Ваврик, *Школа и бурса Львовского Ставропигиона*, с. 29.

⁴⁵ ЦДІА України у Львові, ф. 129, оп. 2, спр. 1324, арк. 2.

⁴⁶ В. Ваврик, *Школа и бурса Львовского Ставропигиона*, с. 50.

⁴⁷ *Акты Южной и Западной России*, Санкт-Петербург 1865, т. 2, док. 154, с. 183.

у Львові⁴⁸. Інститутський статут з другої чверті XIX ст. стверджував, як і 250 років тому Статут Братства, що “оскільки страх Божий є початком моральності, кожен зі студентів, які знаходяться при тутешній церкві, повинні суворо дотримуватись визначеного для них порядку відвідування служби Божої і без виразного дозволу котрогось зі священників не ухилятися від нього. Вони повинні виявляти покірність, слухняність у своїх вчинках, пошанування для членів Ставропігійського інституту, так і для кожного з священників”⁴⁹.

Учні Ставропігійської бурси постійно перебували під суворим наглядом вихователів. Один із сеньйорів Ставропігійського інституту в середині XIX ст. Й. Хоминський наголошував, що “порядок є душею виховання, а поблажливість навпаки тільки допровадить до розпусти, якої слід уникати й якнайретельніше належить запобігати, щоб місто навчання [Львів] розпустою до нецтва не звести”⁵⁰. Для виховання внутрішньої самодисципліни учнів, стриманості й самоконтролю застовувались ігри-табу (на взір “Замри!”, “Хто скорше крикне, той жабу лигне!” тощо)⁵¹. Прихильник цієї методики Филип Свистун писав: “Горе тому, хто переступит правила гри! Ученики должны одчувати закон і кару за свої порушення з безпощадной строгостью”⁵².

Такий підхід у вихованні суворо регламентував поведінку учнів: “питомцям не вільно без позволення відходити з бурси, ані лекцій поза бурсою уділяти”. Вони мусили виявляти покірність, слухняність, пошану до членів Інституту і до священників. За незначні провини вихованців карали кількадечним постом на хлібі або кількагодинним стоянням на колінах⁵³. Щоправда, за давніми традиціями Ставропігійської школи її учнів ніколи не карали фізично (“Порядок шкільний” Успенського братства підкреслював, що викладач “за непослух має карати не по-тиранськи, а по-вчительськи”⁵⁴). Незважаючи на те, що в середині 70-х років XVIII ст. в Австрії заборонили тілесні покарання учнів⁵⁵, вони існували у Східній

⁴⁸ ЦДІА України у Львові, ф. 129, оп. 2, спр. 1282, арк. 6.

⁴⁹ Там само, спр. 1324, арк. 2.

⁵⁰ Там само, спр. 167, арк. 7.

⁵¹ І. Бірчакъ, *О моральном воспитаніи дітей*, в: *Временник Ставропігійского Института*, Львов 1893, с. 118.

⁵² Ф. Свистун, *Игры и гимнастика jako средства воспитательны*, “Временник Ставропігійского Института”, Львовъ 1898, с. 81–86.

⁵³ В. Ваврик, *Школа и бурса Львовского Ставропигиона*, с. 50.

⁵⁴ *Акты Южной и Западной России*, т. 2, док. 154, с. 182.

⁵⁵ Б. Ступарик, *Шкільництво Галичини (1772–1939)*, с. 10.

Галичині ще впродовж першої половини XIX ст.⁵⁶ Вихованцям Ставропігії намагалися дати шанс виправитись: за визначенням сеньйора Хоминського, “якщо вихованець не поправляється, і в якого попереднє попередження і настанови без успіху залишаються”, може наступити його виключення зі школи⁵⁷.

Навчання у Ставропігійській бурсі тривало п'ять років і охоплювало три послідовних ступені (відділи):

1) підготовчий або букварний, розрахований на один рік навчання, включав у себе наступні предмети: “богочестіє”, читання букваря, церковно-слов'янська граматики, рахунок, “краснопис” (“чистопис” і каліграфія), нотний спів, а також ряд релігійних дисциплін;

2) перший відділ поглиблював знання, які були отримані учнями на підготовчому етапі; у ньому викладались: “богочестіє”, читання псалмів і роздуми, церковно-слов'янська граматики, переклад псалмів, слов'янсько-польський словар, чистопис, рахунок, нотний спів і церковні книги (“Рука Дамаскіна”, “Ірмологіон”, “Тропарі” і “Кондаки” та ін.);

3) другий відділ був удосконаленням попередніх – тут викладались ті ж предмети, що й на попередньому етапі, а також болгарське письмо і переклад Святого письма⁵⁸.

Протягом чотирьох років навчання учні двічі на тиждень відвідувати уроки церковного ритуалу та співу й один раз на тиждень – музики. У вільний від науки час вони могли вивчати стенографію, іноземні мови, вдосконалювати читання або гру на музичних інструментах⁵⁹. Навчання граматики відбувалося тричі на тиждень.

⁵⁶ Див.: Л.О. Богачевська, *Творчий підхід Ч. Діккенса й І. Франка щодо порушення проблем освіти у романах “Ніколас Нікльбі”, “Девід Коперфільд” й оповіданнях “Отець-гуморист”, “Shoneshrejben” (у типологічно-порівняльній площині)*. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://eprints.zu.edu.ua/1676/1/17.pdf>

⁵⁷ Наприклад, 24 вересня 1862 року був покараний учень Вербицький за те, “що не слухав наказів”. За серйозніші провини рішенням провізоріату учня могли виключити з бурси, однак лише після повторення провини вчетверте, коли педагоги переконувалися, що учень не підлягає перевихованню. Так 31 січня 1865 р. священник о. Зацерковний підготував подання про виключення Кирила Пуня, “впертого і зухвалого в большой степени”, який “так далеко зайшов у своїй смелости, що пришел до учительського помешкання з галасом і криком диким. а наконец потряснул дверима так сильно, аж хата здригнулась”. У лютому того ж 1865 р. прийнято рішення про виключення учня Антона Турянського за повторне відвідання ним богослужіння у православної церкви, а до інших чотирьох співучасників цього чину застосовано легке покарання”. – В. Ваврик, *Школа и бурса Львовского Ставропигиона*, с. 50.

⁵⁸ Там само, с. 42.

⁵⁹ ЦДІА України у Львові, ф. 129, оп. 2, спр. 1282, арк. 19.

Процес навчання в Ставропігійській бурсі відбувався колективно: учні за вчителем хором читали, рахували, зазубрювали коментарі. Індивідуальні й вікові особливості учнів у школі не враховувались. Така система не потребувала особливих зусиль від учителя, й на початкових ступенях навчання його нерідко заміняли кращі учні зі старшого відділу. Вони могли самі тимчасово проводити навчання за відсутності вчителя, як це робили бурсаки Бриньовський і Єзерський в листопаді 1833 р.⁶⁰ Глибоких знань таке навчання звичайно не давало, але мінімальний рівень освіти забезпечувало.

Засвоєння певного обсягу матеріалу контролювалося на щорічних іспитах, які відбувалися переважно влітку або восени і організовувались досить помпезно, запрошувались гості – шкільні інспектори, чиновники, заслужені діячі освітніх інституцій. Про результати іспиту повідомлялося й місцевим органам влади⁶¹. Після успішного закінчення останнього відділу бурси учням видавалися свідоцтва⁶², і вони направлялися ще два роки відвідувати державний учбовий заклад.

Найкращим учням, які закінчили бурсу, Ставропігійський інститут допомагав отримати посади хороших співаків у церквах Львівської архієпархії, як, наприклад, у 1829 р. Пилипові Костишину⁶³. Деяких дітей із міцною статуєю, які відзначалися “послушенством і моральністю”, відбирали для навчання друкарського ремесла. У Ставропігійській друкарні майже завжди працювали помічниками друкаря один-два бурсаки, які отримували за це деяку платню⁶⁴. Так, у 1851 р. Ставропігійський інститут за посередництва свого представника у Відні Ю. Вислобоцького отримав згоду управителя Надвірної і державної друкарні радника Ауера на стажування кількох бурсаків (один з них був сиротою священицького стану, четверо інших – з селянського)⁶⁵.

Школа Ставропігійського інституту мала право, згідно зі шкільним законом 1805 р., утримувати лише одного вчителя, але навіть якщо б вона хотіла прийняти другого вчителя, фінансових можливостей для цього в Інституті не було. Лише в певні роки провізоріат запроваджував тимчасово посаду заступника вчителя⁶⁶. Грошове утримання педагога у Став-

⁶⁰ В. Ваврик, *Школа и бурса Львовского Ставропигиона*, с. 40.

⁶¹ ЦДІА України у Львові, ф. 129, оп. 2, спр. 802, арк. 136, 154.

⁶² Там само, арк. 142.

⁶³ Там само, арк. 134.

⁶⁴ Там само, спр. 71, арк. 10, 18.

⁶⁵ Там само, спр. 84, арк. 3, 5.

⁶⁶ Там само, спр. 802, арк. 175, 188.

ропігійській бурсі назагал не перевищувало мізерної платні вчителя приходської школи, яка коливалася в різних місцевостях Галичини від 50 до 100 рин. зл. на рік.

Учнів Ставропігійської школи першої половини XIX ст. виховували у патріотичному українському дусі. Серед учителів виділявся своїми порівняно високими викладацькими здібностями інструктор граматики Яків Неронович, який закінчив першу Львівську гімназію⁶⁷. Вже за півроку його викладання префект Л. Сосновський повідомляв провізоріат Інституту, що “діти роблять добрі успіхи в науці слов’янської мови”. За особливі педагогічні заслуги Я. Нероновича двічі преміювали грошовою нагородою у 5 рин. зл.⁶⁸ Варто відзначити, що у стінах Ставропігійської школи вивчали рідну мову відомі діячі “Руської трійці” – Маркіян Шашкевич, Яків Головацький та Іван Вагилевич⁶⁹. Деякі вихованці Ставропігійського закладу стали активними учасниками революційних подій 1848–1949 рр.

Від середини XIX ст. навчальні програми Ставропігійської школи розширились поглибленим вивченням релігійних предметів, зокрема, богослов’ям. Це було пов’язано зі зміною юрисдикції Ставропігії внаслідок перемовин Габсбурзького трону з Ватиканською столицею щодо підписання Конкордату (двосторонньої міжнародної угоди держави з Ватиканом про правовий, майновий, суспільний статус католицької церкви й духовенства⁷⁰). Обговорюючи умови підписання Конкордату, Апостольська столиця, між іншим, наполягала на визнанні Львівської Ставропігії як церковної організації, домагалася звільнення її з-під контролю світської влади й переведення в юрисдикцію церковної ієрархії, повернення колишньої назви братства і визнання привілею церковної науки. Галицьке намісництво погодилося врахувати зауваження Ватикану і 28 червня 1856 р. Надвірна канцелярія запропонувала Міністерству віросповідань і освіти передати Ставропігійський інститут, а відповідно і Ставропігійську школу, у відання Греко-католицької церкви. Спершу Міністерство відхилило домагання Риму про відновлення Ставропігійського братства, моти-

⁶⁷ Львівський історичний музей. Відділ рукописів, спр. 4132 (“Прохання Нероновича Якуба до управи Ставропігійського інституту зарахувати його вчителем в Ставропігійській бурсі. 1828 р.”), арк. 1.

⁶⁸ Там само, спр. 4133 (“Звернення Я. Нероновича до провізоріату Ставропігійського інституту від 20 липня 1829 р.”).

⁶⁹ *Воспоминания о Маркиане Шашкевиче и Иване Вагилевиче. Из записок Я. Головацкого*, “Литературный сборник”, Львовъ 1885, вип. 1, с. 20.

⁷⁰ Детальніше див.: О.С. Киричук, *Конкордат як спосіб врегулювання державно-церковних відносин: історичний і сучасний світовий досвід для України*, в: *Історія релігій в Україні: науковий щорічник*, у 3 кн, Львів 2008, кн. 3, с. 986–1000.

вуючи це “значними адміністративними утрудненнями таких змін”. У інших урядових рекомендаціях, зокрема, у листі Фінансової прокуратури до Намісництва від 7 і 29 грудня 1857 р. стверджувалось, що Інститут не можна переводити під юрисдикцію Львівського єпископа, бо Ставропігія від часу заснування була незалежною від єпископської влади⁷¹. Лише 19 грудня 1860 р. уряд остаточно погодився на переведення Ставропігійського інституту під юрисдикцію Галицької митрополії Греко-католицької церкви й передачу їй усієї офіційної документації.

15 січня 1861 р. Намісництво надало Ставропігії статус церковного об'єднання, а його протектором став митрополит ГКЦ, який, відповідно, став патроном Ставропігійської школи і посилив контроль за добром її педагогів. З метою фінансової перевірки запроваджувались “деканальні та ординаріатські огляди”⁷².

Єдиного погляду щодо нового статусу школи не існувало і дискусії продовжували тривати ще декілька років. Прихильники австрійської влади, які декларували вірність монарху і вдячність за визволення русинів Галичини від польського домінування, оцінювали перехід Інституту в підпорядкування духовній владі негативно, стверджуючи, що це суперечить історичні традиції незалежності Ставропігії, наданій їй Константинопольським патріархом в кінці XVI ст. Інші ж навпаки – раділи, що школа виведена з підпорядкування світській крайовій владі в Галичині, де домінували поляки. Врешті, члени Інституту зазначали, що підпорядкування духовній владі Галицького митрополита є “корисним для руського народу”, бо поєднує “народні й церковні потреби русинів в Галичині” і “вся Русь, духовного і світського стану повинна спільно, для добра церкви і порядку діяти”⁷³.

Повне підпорядкування Ставропігійської школи митрополичій консисторії ГКЦ не було тривалим, тому що дія угоди Габсбурзької монархії з Ватиканом була припинена. А 1867 р. у зв'язку з утвердженням нового конституційного устрою Австро-Угорської монархії та прийняттям закону про товариства статут Ставропігії 1863 р. довелося змінювати⁷⁴.

Новий статут 1867 р. став результатом компромісу, за яким, з одного боку, Інститут отримав статус культурно-просвітницького товариства для

⁷¹ ЦДІА України у Львові, ф. 129, оп. 2, спр. 15 (“Історична довідка про заснування Ставропігійського братства і його реорганізацію австрійським урядом. 1910”), арк. 12 зв.

⁷² Там само, спр. 3, арк. 12–13.

⁷³ *Замечанія касательно нового устройства отношений Ставропігійского Института*, “Временникъ Ставропігійскаго Института”, Львовъ 1865, с. 101.

⁷⁴ *Листування із Львівським староством про історію та діяльність Інституту*. – ЦДІА України у Львові, ф. 129, оп. 2, спр. 18, арк. 3.

“вищих верств” галицьких українців із широким спектром діяльності (за винятком політичної)⁷⁵, а з іншого – йому повертався колишній статус релігійного мирянського ставропігійського об’єднання у структурі греко-католицької церкви. За цим статутом Інститут повернув собі колишні права братства і, крім освітньої, добродійної, господарської, культурної, наукової діяльності, знову здобув законні підстави впливати на церковну політику на засадах давніх традицій собороправності української церкви, в якій миряни й духовні особи розглядались як єдине Христове тіло. Це право Ставропігійського інституту підтверджувалося й внутрішніми правилами греко-католицької церкви⁷⁶.

Посилення впливу церкви на систему викладання у Ставропігійській школі і бурсі мало подвійні наслідки. З одного боку, світські діячі критичували надмірну її клерикалізацію, збереження архаїчних середньовічних традицій викладання та виховання, що і в 70-х роках XIX ст. спиралася на “Шкільний порядок” Львівського Успенського братства і на статuti єзуїтських інтернатів XVI ст. А з іншого боку, підтримка Ставропігійської бурси греко-католицькою ієрархією сприяла посиленій увазі до цього закладу впливових багатих меценатів.

До того ж, освітня діяльність Львівської Ставропігії актуалізувалась після децентралізаційних перетворень 1860-х років у Габсбурзькій монархії й закріплення в Галицькій автономії панівних позицій польського національного чинника. Українська освіта стала занепадати, а школи перетворились на знаряддя національної асиміляції. Дискусії навколо освітніх питань були одним з головних пунктів українсько-польських суперечностей, вони постійно виникали, зокрема, в Галицькому сеймі⁷⁷. Через обмежену кількість середніх навчальних закладів (одна середня школа припадала пересічно на 104 тисячі осіб⁷⁸) та їхню концентрацію у великих міських центрах навчання дітей з бідних українських родин було фактично неможливим.

У 1870-х роках унаслідок активізації громадського життя українців Галичини прибутки Ставропігійського інституту збільшились, і це дозволило розширити освітню діяльність. Варто зауважити, що серед добродійців

⁷⁵ *Статuti Ставропігійського інституту*, там само, спр. 4–5.

⁷⁶ *Чинности і рѣшеня руского провинціального Собора въ Галичинѣ отбывшагося во Львовѣ въ році 1891*, Львовъ 1896, с. 13–14.

⁷⁷ Т. Мерунович, *О чім раджено в Сеймі в році 1884*, Львів 1884, с. 19; Т. Мерунович, *О чім раджено в Сеймі в послідній сесії року 1885 і 1886*, Львів 1886, с. 13.

⁷⁸ *Виступ посла Озеркевича в сеймі 18 квітня 1888 р.* “Батьківщина”, Львів 1888, 18 травня, с. 124.

Ставропігійської школи були не тільки заможні українці (наприклад, крайовий адвокат Михайло Бачинський та його брат Іван⁷⁹, радник окружного суду в Тернополі Модест Хоминський, графиня Марія Гумницька, директор Галицького кредитового закладу і депутат Галицького сейму Казимир Красіцький, депутат Сейму Мартин Барвінський), а навіть граф Олександр Бадені та польські меценати: директор Інституту німих Андрей Островський, наглядач народних шкіл Мадей Гиршлей, декан латинської капітули Адам Ясинський та інші⁸⁰. У списку жертводавців знаходимо й ім'я землевласника з с. Прилбич на Яворівщині графа Яна Шептицького – батька майбутнього греко-католицького митрополита Андрея Шептицького⁸¹.

Капітали Ставропігійського інституту формувалися в іменні фонди (наприклад, Мартина Прокоповича і Кароліни Гринєцької⁸², Андрія і Терези Шушкевичів⁸³) та заморожувалися на тривалий термін в обігових рахунках банків, що дозволяло накопичувати значну суму, а згодом знімати деяку її частину готівкою для певних доброчинних цілей⁸⁴. Таким чином, до другої половини 90-х років XIX ст. Ставропігійському інституту вдалось нагромадити у цінних паперах значну суму – 50 тис. зол. рин.⁸⁵ Заслуговує на увагу сформований у 1873 р. фонд покровителя Ставропігійської бурси митрополита Григорія Яхимовича⁸⁶ – відомої серед українців Галичини духовної особи, що під час революції 1848 р. очолювала політичний орган Головну Руську Раду.

Основним джерелом утримання Ставропігійської бурси були добровільні пожертвування громадян, які надходили у “Фонд запомоги для

⁷⁹ ЦДІА України у Львові, ф. 129, оп. 2, спр. 539–540.

⁸⁰ У дарчих записах знаходимо імена й інших менш відомих меценатів Ставропігії Андрія Білецького, – там само, спр. 541, арк. 1–2; Ізабелі Годлевської – спр. 552, арк. 1–10; Степана Гординського – спр. 555, арк. 2–3; Марії Добжинської – спр. 558, арк. 1–57; Івана Должанського – спр. 559; Олександра Крижановського – спр. 572; Йосипа Журавковського – спр. 562, Григорія Монастирського – спр. 584, арк. 1–38, Софії Папари – спр. 589, арк. 1–87, Теодора Полянського – спр. 591.

⁸¹ “Временникъ Ставропігійскаго Института”, Львовъ 1865, с. 113–117.

⁸² *Ставропігійський Інститут въ Львовѣ: Отчет о дѣятельности*, “Временникъ Ставропігійскаго Института”, Львовъ 1886, с. 125.

⁸³ *Ставропігійський Інститут въ Львовѣ*, Там само, 1887, с. IX–XI.

⁸⁴ Детальніше про доброчинні фонди Львівської Ставропігії див.: І. Орлевич, *Духовні фундації Львівського Ставропігійського інституту*, в: *Історія релігій в Україні: науковий щорічник*, упоряд. О. Киричук, М. Омельчук, І. Орлевич, Львів 2011, кн. 1, с. 153–154.

⁸⁵ ЦДІА України у Львові, ф. 129, оп. 2, спр. 538, арк. 1; спр. 546, арк. 34–35; спр. 20, арк. 8–12 (“Звіти про діяльність Ради”).

⁸⁶ Там само, спр. 622 (“Документи про використання фонду імені Григорія Яхимовича”), арк. 1–28.

руських бурс і товариств імені І.Е. Коссака⁸⁷. Наприкінці 1880-х років він становив чотири з половиною тисячі золотих ринських⁸⁸. Упродовж 1870–1880-х років цей фонд спричинився до заснування бурс при “Народному Домі” у Львові⁸⁹, у Бучачі, Бродах (згодом припинили своє існування), Тернополі⁹⁰, Станіславові, Коломиї, Стрию⁹¹, Золочеві, Бережанах, Самборі⁹².

Потужна матеріальна база Ставропігійського інституту дозволила розширити штатний розпис викладачів освітнього закладу. Адміністрування в бурсі і школі здійснювали дві особи – префект і настоятель. Ці посади обіймали заможні та впливові у Львові особи – відомі вчені й діячі русофільського руху: І. Шараневич, М. Полянський, М. Гладішевський, Я. Савицький, землевласник І. Липинський, М. Герасимович⁹³, В. Площанський, Ф. Свистун та ін. У 1887 р. у штатному розписі бурси передбачалися також посади управителя хору, два вчителі нотного і два церковного співу, 5 дяків і один “книгарський практик”⁹⁴. Господарством, як правило, керувала дружина або вдова по священнику Успенської церкви, їй допомагали служниця, кухарка і двірник⁹⁵.

Скрупульозний відбір до Ставропігійської бурси обдарованої музичним слухом і голосом молоді та тривала робота над їх вдосконаленням призвели до того, що знаменитий хлопчачий хор зажив великої популярності у Львові. Без хору Ставропігійської бурси не обходився жоден урочистий вечір. Традиційно у виконанні хору він розпочинався псалмами “Господь просвіщеніє” й “Щасти нам, Боже”, а закінчувався піснею “Мир вам, браття”, яка у ХІХ ст. була своєрідним гімном галицьких українців. Високий рівень Ставропігійського хору сьогодні засвідчують репертуар і програма концертів, а також спогади сучасників⁹⁶. Крім цер-

⁸⁷ *Ставропігійський Інститут въ Львовѣ*, “Временникъ Ставропігійскаго Института”, Львовъ 1887, с. IX–XI.

⁸⁸ Там само, с. XI.

⁸⁹ “Вестник Народного Дома”, Львов 1884, № 24, 1(13) марта, с. 16–17.

⁹⁰ “Слово”, Львов 1876, № 113, 7 (19) октября, с. 1.

⁹¹ “Временник Ставропігійскаго Института”, Львов 1890, с. 203–208; 1891, с. 199–202.

⁹² “Слово”, 1876, № 13, 29 января (10 февраля).

⁹³ “Временник Ставропігійскаго Института”, Львов 1902, с. 175.

⁹⁴ ЦДІА України у Львові, ф. 129, оп. 2, спр. 1289 (“Листування з Крайовою шкільною радою про надіслання статистичних даних Ставропігійської бурси. 1884–1901”), арк. 3.

⁹⁵ *Ставропігійська бурса во Львовѣ, Отчет о дѣятельности Ставропігійскаго Института за период с 4 мая 1926 по 30 апреля 1927 г.*, Львов 1927, с. 9.

⁹⁶ С. Шах, *Львів – місто моєї молодости. Спомин присвячений Тіням забутих львів'ян*, Торонто 1951, с. 99.

ковних пісень хористи в супроводі скрипки та цитри виконували оперні партії Гіллера, Геля, Майєрберга, Верді, твори українських композиторів Матюка, Вербицького, Воробкевича, Лаврівського тощо⁹⁷. Хлопчацький хор Ставропігійської бурси брав участь у громадських акціях, як то у поминальних богослужіннях в Успенській церкві пам'яті митрополита Григорія Яхимовича або на концертах, присвячених Маркіяну Шашкевичу⁹⁸.

У 1870–1880-х роках керівництво Ставропігійського інституту змінило структуру освітнього закладу. Спочатку окрім традиційного дяківського відділення, яке стали називати “обрядово-співочою бурсою”, запроваджувався ще ремісничий відділ, учні якого здобували ремісничі професії, найперше – друкарські. Частина випускників Ставропігійської бурси забезпечувалась роботою. Підготовлених у бурсі дяків і керівників церковного хору радо приймали греко-католицькі сільські парафії, а особливо талановиті співаки залишались у хорі при Успенській церкві.

Від 1880-х років у Ставропігійській школі засновано новий гімназійний відділ, учні якого лише мешкали у стінах бурси, харчувалися й отримували іншу матеріальну допомогу, а навчались у гімназіях⁹⁹. У 1900 р. з 26-ти учнів Ставропігійської бурси гімназію відвідувало 19 осіб¹⁰⁰. Вони студіювали переважно в сусідній за місцем розташування з бурсою німецькій гімназії, яка забезпечувала доволі високий рівень знань. Однак народовська інтелігенція продовжувала критикувати керівництво Інституту за те, що воно не забезпечувало українській молоді української національної освіти¹⁰¹.

Ще одним нововведенням Ставропігійського інституту в освітній галузі стало створення стипендійних фондів для навчання в державних закладах. Це були, зокрема, фонди о. М. Прокоповича¹⁰², К. Глиновецької¹⁰³, о. В. Зарицького¹⁰⁴ (до 1890-х років), І. Кміцикевича¹⁰⁵, Лясковецьких¹⁰⁶,

⁹⁷ “Слово”, № 126, 11 (23) ноября, с. 3; “Наука”, 1877. № 11, 1 листопада, с. 292.

⁹⁸ *По вічі*, “Слово”, 1883, ч. 67, 18 (30) червня.

⁹⁹ “Временникъ Ставропігійскаго Института”, Львовъ 1899, с. 39.

¹⁰⁰ Там само, 1902, с. 176.

¹⁰¹ “Батьківщина”, Львів 1881, № 21; “Діло”, Львів 1881, № 54, 11 (23) червня, с. 2.

¹⁰² “Наука”, 1878, № 3, 10 березня, с. 92.

¹⁰³ Там само, 1877, № 11, 1 листопада, с. 291.

¹⁰⁴ Там само, 1878, № 9, 10 вересня, с. 211; “Временникъ Ставропігійскаго Института”, Львовъ 1894, с. 185.

¹⁰⁵ “Временникъ Ставропігійскаго Института”, Львовъ 1894, с. 185.

¹⁰⁶ Там само, 1899, с. 185.

А. Юркевичевої, ім. св. Кирила і Мефодія (з 1890-х років)¹⁰⁷. Здобувачі цих стипендій проходили конкурс, участь в якому могли брати “бідний юнак чи дівчина з Галичини, руської народності грецького обряду, які виявили успіхи в науці і є морально позитивними”¹⁰⁸. Підсумки конкурсів обов’язково колегіально обговорювалися на загальних зборах Інституту. Спершу, на початку 1870-х років учням надавали одноразові допомоги¹⁰⁹, а з 1877 р. – річні стипендії для студентів ремісничих училищ, правничого факультету університету, Львівської, Станіславської та Тернопільської гімназій. Тільки впродовж 1884 р. з фонду Кароліни Глиновецької грошову допомогу отримало 5 осіб¹¹⁰. У 1896 р. з цього ж фонду було виділено шість стипендій¹¹¹.

Загострення протистояння між русофілами та українофілами наприкінці XIX ст., завоювання провідних позицій у суспільно-політичному просторі галицьких українців у підсумку провадило до занепаду і втрати популярності Ставропігійської школи. У міру загострення протистояння Ставропігійського інституту як русофільського товариства із українофілами (народовцями)¹¹² система освіти у Ставропігії піддавалась дедалі більшій критиці через її русофільське спрямування. Народовці у полемічному запалі називали ставропігійських “бурсаків” “моральними скопцями”, стверджували, що “все у бурсі морально завмирає, тратьє здоровий розум”¹¹³. У школі Ставропігії наприкінці XIX ст. запровадили обов’язкові предмети викладання «русської» (російської) мови та історії, діячі ставропігії започаткували спіробітництво з російськими благодійними товариствами, котрі ставили за мету просування в Галичині започаткованої міністром освіти Росії графом Уваровим ідеології “русского міра”. У 1877 р. статут Київського благодійного товариства доповнився програмою навчання галицьких і закарпатських юнаків та дівчат. Для Ставропігійського інституту вона включала матеріальну допомогу на утримування малозабезпечених дітей у Ставропігійській

¹⁰⁷ Там само, 1896, с. 169.

¹⁰⁸ “Вістникъ Народного дома”, Львовъ 1883, № 3, 1 (13) лютого, с. 21.

¹⁰⁹ ЦДІА України у Львові, ф. 129, оп. 2, спр. 41 (“Протокол засідання Ради Інституту. 1872–1876”), арк. 3–12.

¹¹⁰ “Временникъ Ставропігійского Института”, Львовъ 1886, с. 125–126.

¹¹¹ Там само, 1896, с. 150.

¹¹² Детальніше про це див.: О. Киричук, *Ставропігійський інститут у політичних змаганнях русофілів і народовців 70–90-х років XIX століття*. “Україна модерна”, Львів 2000, ч. 4–5, с. 124–147.

¹¹³ “Правда”, Львів 1876, № 13 і 14, 31 (19) липня, с. 546–547.

бурсі та навчання в Київському університеті й Колегіумі ім. П. Галагана дітей членів Інституту¹¹⁴. У Росії, зокрема, вчилися син ставропігійського діяча Б. Дідицького Йосиф і донька І. Добрянського Ольга¹¹⁵.

Попри те, що Ставропігійський інститут виділяв на навчання української галицької молоді чималі кошти, їх значення для українського національного руху було невеликим. Стипендіати Ставропігії, які здобували освіту в державних німецько- чи польськомовних закладах, нерідко денационалізувалися. Аби запобігти онімеченню чи полонізації української галицької молоді, Ставропігійський інститут розпочав організацію навчання дітей у Росії. Це стало можливим після встановлення контактів із Київським слов'янським благодійним товариством.

Програма навчання галицьких дівчат та юнаків була визначена і схвалена Київським митрополитом Арсенієм на засіданні товариства ще в 1869 р., а 5 травня 1877 р. увійшла як окреме положення до його статуту. Вона передбачала допомогу вихідцям з Галичини та Закарпаття у “воспитании и образовании их в высших, средних и специальных заведениях России”, “распространении у них русского языка”¹¹⁶.

Практично, це була програма російського самодержавства для підготовки в Галичині проросійськи налаштованих кіл, вихованих на засадах вищевартості російської культури, за допомогою яких мала здійснюватися русифікаторська політика. У звіті Київського благодійного товариства відкрито стверджувалося, що навчені в Києві “руські дівчата з Галичини” після повернення на батьківщину “мають зробитися там вчительками російської мови”¹¹⁷. Київські слов'янофіли також фінансували навчання дітей членів Ставропігії. Так, у 1885 р. синові відомого діяча русофільського руху Т. Павликова виділили стипендію ім. Григорія Галагана на навчання в Колегії для виховання молодих людей¹¹⁸.

¹¹⁴ Н. Колмаков, *Очеркъ о деятельности Киевского Славянского Благотворительного Общества за 25 лет его существования. 1869–1894*, Киев 1894, с. 15–16.

¹¹⁵ Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника. Відділ рукописів, ф. 2, оп. 2, спр. 484 (“Листи Й. Дідицького до Б. Дідицького, 1904”), арк. 2; ЦДІА України у Львові, ф. 129, оп. 4, спр. 6–7 (“Копії матеріалів судового процесу 1882 р.”).

¹¹⁶ Н. Колмаков, *Отчет о деятельности Киевского отдела высочайше утвержденного Славянского благотворительного комитета за 1871 год, составленный и читанный 21 декабря сего года – Славянский благотворительный комитет. Киевский отдел*, Киев 1872, с. 15–16.

¹¹⁷ *Отчетъ о дѣятельности Киевского Славянского Благотворительного общества за 1885 г. съ описаніем празднованія тысячелетнего юбилея св. Кирила и Мефодія съ приложеніем речей*, Киев 1886, с. 6.

¹¹⁸ Там само, с. 62.

Однак реальні наслідки навчання галичан у Росії не варто перебільшувати. Воно не було масовим, до того ж багато галичан, зіткнувшись із російськими реаліями й антиукраїнською політикою, усвідомлювали справжню суть “російського месіанства”. Якщо навчання галичан у Київській духовній академії, яка славилася своїм консерватизмом та проросійським духом, ще, до певної міри формувало проправославні настрої¹¹⁹, то освіта в колегіумі ім. Галагана не впливала на формування проросійських симпатій.

Таким чином, історія Ставропігійської школи впродовж 1772–1914 рр. є прикладом того, як старі станово-релігійні й корпоративні уявлення про освіту намагались будь-що зберегти в часи існування монархії Габсбургів, коли формувались зовсім нові модерні обставини. Консервація архаїчних підходів до виховання молоді була зумовлена не тільки застарілими поглядами діячів Ставропігійського інституту на справи освіти і виховання, але й їхнім переконанням у необхідності збереження національної солідарності супроти полонізаційних процесів. До 1848 р. Ставропігійська школа залишалась єдиною народною школою з українською мовою викладання у Львові, єдиним навчальним закладом, де русини могли навчатися згідно з національними традиціями. У цьому полягало її історичне значення. Русофільська орієнтація членів Ставропігійського інституту на початку XX ст. призвела до втрати популярності як самого інституту, так і його освітнього закладу.

System of Ukrainian public education in East Galicia (on the example of the Stauropigialna School in Lvov)

Summary

Lvov Stauropigialne Brotherhood with its school and printing house was one of the more influential centers of Ukrainian national life. It gathered intellectualists around work in the field of culture, education and science. Along with the annexation of part of the Polish land by Austria the Uspienski Brotherhood was reorganized, the Stauropigialny Institute and stauropigialna school were established. Its activity may serve as an example of how Ukrainian public education functioned. The history of the school shows how educational patterns (religious, state and corporate ones) valid at the end of the 18th century changed under the influence of social transpositions (legal, economic and political ones). In the 19th century the stauropigialna school gained religious character – it served the purpose of teaching children the Church Slavonic and Ukrainian language as well as liturgy and sacral chanting. Until

¹¹⁹ В.А. Бѣльбасовъ, *Краткий отчетъ о дѣятельности Киевскаго отдѣла Славянскаго благотворительнаго комитета за 1870 г.*, Киев 1871, с. 18.

1848 the stauropigialna school was the only public school with Ukrainian language of instruction in Lvov, an institution in which Ruthenians could have obtained education related to their own cultural traditions. Revolutionary changes occurred at the beginning of the 20th century when the Russia-oriented members of the Stauropigialny Institute led to the loss of its popularity among the Ukrainians.

Key words: East Galicia, Stauripigialne Brotherhood in Lvov, Stauropigialny Institute, education